

УДК 04 (477.7) «18/19» . 3036.7

Є. С. Сидорович

**ФРАНЦУЗЬКІ ПІДПРИЄМЦІ, МІГРАНТИ ТА ПЕРЕСЕЛЕНЦІ
НА ТЕРИТОРІЇ НОВОРОСІЇ
НАПРИКІНЦІ XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.
(ЗА ДОКУМЕНТАМИ ПОВНОГО ЗІБРАННЯ ЗАКОНІВ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ)**

Кінець XVIII ст. позначився змінами в економічному розвитку Російської імперії. В цей період територія царської держави продовжує розширюватися на південний захід. Створення законодавчої бази дозволяло створити сприятливі умови для інтенсифікації іноземного переселення на новоприєднані території. Документи Повного Зібрання Законів Російської імперії саме містять інформацію стосовно перебування та діяльності деяких французьких мігрантів на території півдня України.

В публікації проводиться комплексний аналіз нормотворчих документів царської держави. Основною метою дослідження є виокремлення основних юридичних документів Повного Зібрання Законів Російської імперії, які деталізують економічний вплив французьких спеціалістів на становлення півдня України в зазначений період.

Науковці, в різні історіографічні періоди, привертати увагу до законодавчої бази діяльності французьких переселенців на південно-західній частині Російської імперії в виділений період. Серед них виділяються О. Дружиніна [3], О. Губарь [1], І. Гуржій [2], О. Іваненко [4], П. Черкасов [39; 40] та інші.

Взагалі, уряд царської держави привертав значну увагу до господарського освоєння виділеного регіону, тому влада запрошувала до цього процесу спеціалістів із західноєвропейських країн, серед яких значне місце займали французи. Законодавчо закріплювалися права та привілеї, які були направлені на поліпшення діяльності колишніх підданих короля Людовіка XVI в економічних сферах Новоросійського краю [3].

В другій половині XVIII ст. одним з перших документів, який регламентував права західноєвропейців, був Маніфест від 22 липня 1763 р. Цей законодавчий акт надавав всім іноземним переселенцям право вільно селитися в будь-якій губернії, звільнялися від податків, їм виділялися землі на розвиток різних галузей промисловості, дозволялося також перевозити продукцію через кордон на суму не більше 300 рублів [5, с.313–316]. Французи мали право не сплачувати податки протягом десяти років за виготовлення різних видів продукції. Російський уряд, слідкуючи за переселенням іноземців, створив Канцелярію опікунства [5, с.313–316]. Вона повинна розселяти підданих іноземних держав, слідкувати за будівництвом в містах будинків, підприємств для цих переселенців, вести кількісний облік іммігрантів [6, с.316–318]. Російський уряд допомагав

матеріально французам, які приїздили до Новоросійського краю. Так, Указом Сенату від 12 серпня 1763 р. всі іноземці, які переселялися на територію царської держави, отримували грошову допомогу [7, с.335]. В законодавстві представлені деякі нормативні акти щодо залучення королівських підданих до різних видів промислу. Так, 7 січня 1764 р. до Російської імперії були запрошені корабельні майстри з Франції для будівництва флоту, яке починає з розвиватися більшим розмахом [8, с.182–183].

Суттєво змінився характер переселенської політики царської держави після початку Великої французької революції в 1789 р. Вороже ставлення Катерини II до політичних змін у республіці негативно вплинуло на процес залучення французьких майстрів до розвитку південних губерній України. Нові зміни в переселенні західноєвропейських спеціалістів пов'язані з приходом до влади імператора Павла I (1796–1801). В цей період змінюється ставлення до Французької держави, що позначилося на економічному освоєнні французами Новоросійського краю. Французи, які переселялися до Російської імперії, отримували право записуватися до місцевого міщанства. Це відомо з Указу від 28 березня 1796 р. [9, с.874–875]. Уряд царської держави уважно слідкував за переселенням французів на територію Південної України. Так, в Указі від 26 грудня 1796 р. йдеться про пильний контроль за іноземцями, які перетинають кордон Імперії [10, с.255–256.]. В зазначений період представники французької нації займалися розведенням овець на території Новоросії. Так, згідно доповіді Експедиції державного господарства від 20 червня 1797 р. на території Таврії проводився збір коштів, які направлялися на заснування та розвиток вівчарного заводу [11, с.670–671]. На зібрані кошти 12 серпня 1797 р. було відкрито завод з розведення овець в Таврійській губернії. Для цього підприємства було закуплено 2 тис. овець на 6 тис. рублів [12, с.681–684].

Емігранти-дворяни, які втікали від революції, переселялися до Російської імперії. Так, наприклад, 27 листопада 1797 р. на російську службу було прийнято корпус принца Конде. Частина французів, які входили до складу цього корпусу, переселилися до Новоросії [13, с.807–808]. Західноєвропейці також брали активну участь в розвитку суконного виробництва на території Російської імперії. Згідно Указу Сенату від 15 січня 1798 р. фабрики, які знаходились на Півдні України, повинні збільшити кількість робітників для інтенсифікації виробництва вовни [14, с.30–31]. В зазначений період російський уряд також встановлював певний механізм переходу французів через кордон царської держави. В Указі Сенату від 20 липня 1799 р. йдеться про видачу паспортів французам, які повинні повідомити прикордонних начальників про отримання цих документів [15, с.731–732]. В доповнення до попереднього нормотворчого акту 5 серпня 1799 р. було видано Указ, в якому іноземцям було наказано мати при собі паспорти під час перетинання кордону Російської держави [16, с.754].

На початку XIX ст. урядом Російської імперії були прописані нові завдання в переселенській політиці. 15 грудня 1800 р. була видана Об'ява генерал-прокуратора, в якій йдеться про заборону пропускати через російський кордон всіх іноземних переселенців без паспортів [17, с.436–437]. В наступному році було надано певні пільги французьким майстрам під час перетину кордону. Ці привілеї прописані в Указі від 22 березня 1801 р. Документ дозволяв вільний пропуск іноземних майстрів і ремісників, які направлялися до Новоросійського краю [18, с.593–594].

З приходом до влади імператора Олександра I (12 березня 1801 – 19 листопада 1825 рр.) дипломатичні відносини між Росією та Францією змінилися, що вплинуло на активізацію переселення французів. Згідно Указу від 27 серпня 1801 р. всі французи отримували рівні права з іншими іноземцями [19, с.619–620]. На початку XIX ст. градоначальник Одеси генерал-лейтенант А. Е. де Ришельє отримав певні інструкції в здійсненні своїх повноважень в господарській галузі регіону. Так, з 1803 р. він повинен був видавати паспорти французам [20, с.442–443]. В першій половині згадуваного століття герцог також приймав активну участь в розселенні іноземців на території Новоросійського краю, про що свідчить Указ від 25 листопада 1804 р. [21, с.710–711]. Цей відомий аристократ активно сприяв і розведенню садів у Катеринославі [22, с.690–691]. Французи звільнялися від низки податків на території Новоросійського краю. Так, наприклад, згідно Указу від 6 лютого 1803 р. іноземці мали право не сплачувати поштові податки [23, с.457]. Представники зазначеної західноєвропейської нації, які брали участь в розведенні овець, отримували землі для своїх підприємств. Це відомо з Доповіді Міністра внутрішніх справ від 12 січня 1804 р. В документі йдеться, що кожний вівчар отримував землю в розмірі одної десятини на вівцю [24, с.15–16]. Іноземцям було дозволено також купляти земельні ділянки в Новоросії. В Указі від 1 березня 1804 р. йдеться про надання французьким переселенцям прав володіння купленою землею довічно [25, с.177].

В першій половині XIX ст. уряд проявляв також значне зацікавлення в розвитку виноградного промислу на території Кримського півострова. Згідно доповіді Міністра внутрішніх справ від 21 травня 1804 р. до Таврії було надіслано виноградні лози з Франції. Комерц раднику Вільгельміну Рув'є, що направлявся до Марселю та Іспанії, було наказано виписати до Новоросії виноробів зі своєї батьківщини [26, с.317–319]. В зв'язку з загостренням кризи в відносинах між обома державами було видано низку нових нормотворчих документів, які прописували правила перебування французів на території царської держави. Так, Указом від 28 листопада 1806 р. було наказано вислати за кордон підданих іноземної держави, які відмовляються присягнути на підданство імперії [27, с.884–891]. Наступного року було надані нові права на перехід французів в підданство Російської імперії. Згідно Указу від 27 травня 1807 р. було наголошено про те, що іноземці отримують право переходу в вічне

підданство, а також можуть записуватися в міщанство, цехи та ін. [28, с.1191–1193].

Тильзитська мирна угода (25 червня – 7 липня 1807 р.) справила на короткий термін відновлення переселення іноземних майстрів на південь України [29, с.1232–1237]. Також регламентувалися умови перетину кордону царської держави. Так, французи, які приїжджали без паспортів на територію Російської імперії, не допускалися на територію Новоросії [30, с.1314–1315]. Згідно Указу від 30 травня 1808 р. іноземці, що прибували до Росії та присягали на вірність цій державі, повинні сплатити певний відсоток зі своїх капіталів до казни імперії [31, с.278–279].

В першій половині XIX ст. французи впроваджували нові методи в обробці сільськогосподарської сировини. Так, в Доповіді Військового міністра від 10 грудня 1808 р. йдеться про прийняття пропозиції француза Тишона стосовно поліпшення якості борошна [32, с.704–705]. Уряд царської держави продовжував видавати низку законодавчих актів, в яких йшлося про механізм переселення французів на територію царської держави. В Указі Сенату від 13 лютого 1817 р. йшлося, що іноземні переселенці повинні мати при собі паспорти, які вони отримують від «...Министров и других Агентов наших, при Иностранных Державах находящихся...» [33, с.70]. Французькі переселенці також отримали право перевезення свого майна до королівства в разі їх повернення на батьківщину. Так, Губернським правлінням було дозволено полковнику Куну перевезти своє майно до Франції для дітей його жінки від першого браку, батько яких був офіцер армії Принца Конде Дагоберт [34, с.238–239]. В цей час було створено Головне управління колоністів південного краю Росії. Згідно з положенням від 22 березня 1818 р. до повноважень цього Комітету входив догляд за переселенцями в трьох Новоросійських губерніях та Бессарабії [35, с.154–158].

Уряд Російської імперії підтримував підприємства французів. Так, французький винахідник Кольсон отримав запрошення та привілеї на свій винахід («пересувний прибор») [36, с.1062–1064]. Французькі майстри, які переселялися до Російської імперії, повинні були прийняти підданство царської держави. Згідно с Указом Сенату від 14 травня 1824 р. іноземці могли бути записані в міщанство та цехи за умови переходу в російське підданство [37, с.316–317]. Прихід до влади імператора Миколи I (1825–1855) характеризується зближенням двох країн. Підтвердженням цього є, наприклад, Декларація, яка була підписана російським і французьким монархами. В ній йдеться про відміну мита з майна, яке вивозиться французами з території Росії та навпаки [38, с.577–579].

Отже, піддані королівства Франції, які приймали активну участь в освоєнні краю, отримали підтримку з боку уряду в намаганні заселити територію Новоросійського краю. Російська влада на законодавчому рівні створювала сприятливі умови в розвитку їх промислів та господарств. Дослідження виділеної проблематики знайде своє відображення в частині

кандидатської дисертації за темою «Французи в економічному розвитку південних губерній України в кінці XVIII – першій половині XIX ст.».

Список використаної літератури

1. **Губарь О.** Сикар, Рено и другие / О. Губарь // Есть город у моря. Краеведческий сборник. – О., 1990. – С.122–128.
2. **Гуржій І. О.** Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 року) / І. О. Гуржій. – К.: АН Української РСР, 1962. – 345 с.
3. **Дружинина Е. И.** Северное Причерноморье в 1775–1800 гг. / Е. И. Дружинина. – М.: Издательство АН СССР, 1959. – 272 с.
4. **Іваненко О. А.** Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII – початок XX ст.) / О. А. Іваненко. – К.: Інститут історії України, 2009. – 320 с.
5. **Полное** Собрание Законов Российской империи (далі – ПСЗРИ). – СПб., 1830. – Т.16. – С.313–316.
6. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.16. – С.316–318.
7. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.16. – С.335.
8. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.16.– С.182–183.
9. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.23. – С.874–875.
10. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.24. – С.255–256.
11. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.24. – С.670–671.
12. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.24. – С.681–684.
13. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.24. – С.807–808.
14. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.25. – С.30–31.
15. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.25. – С.731–732.
16. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.25. – С.754.
17. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.26. – С.436–437.
18. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.26. – С.593–594.
19. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.26. – С.619–620.
20. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.27. – С.442–443.
21. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.28. – С.710–711.
22. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.29. – С.690–691.
23. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.27. – С.457.
24. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.28. – С.15–16.
25. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.28. – С.177.
26. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.28. – С.317–319.
27. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.29. – С.884–891.
28. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.29. – С.1191–1193.
29. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.29. – С.1232–1237.
30. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.29. – С.1314–1315.
31. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.30. – С.278–279.
32. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.30. – С.704–705.
33. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.34. – С.70.
34. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.34. – С.238–239.
35. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.35. – С.154–158.
36. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.38. – С.1062–1064.
37. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.39. – С.316–317.
38. **ПСЗРИ.** – СПб., 1830. – Т.39. – С.577–579.
39. **Черкасов П. П.** Двуглавый орел и королевские лилии: становление Руссо-французских отношений в XVIII веке. 1700–1775 / П. П. Черкасов. – М.: Наука, 1995. – 439 с.
40. **Черкасов П. П.** История императорской России от Петра Великого до Николая II / П. Черкасов, Д. Чернышевский. – М.: Международные отношения, 1994. – 448 с.

Сидорович Є. С. Французькі підприємці, мігранти та переселенці на території Новоросії наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. (за документами Повного Зібрання Законів Російської імперії)

В статті розглядається переселенська політика уряду Російської імперії в освоєнні Новоросійського краю наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. Досліджуються та аналізуються нормотворчі документи Російської імперії, що дозволяють конкретизувати вплив французьких переселенців на економічний розвиток півдня України. Автор на основі законодавчих актів виділяє основні економічні сфери, де були задіяні іноземці. Юридичний базис дає змогу також встановити географію розселення французів на півдні України.

Ключові слова: француз, ремісник, законодавчий акт.

Сидорович Е. С. Французские предприниматели, эмигранты и переселенцы на территории Новороссии в конце XVIII – первой половине XIX ст. (по документами Полного Собрания Законов Российской империи)

В статье рассматривается переселенческая политика правительства Российской империи в освоении Новороссийского края в конце XVIII – первой половине XIX ст. Исследуются и анализируются нормативные документы Российской империи, которые позволяют конкретизировать влияние французских переселенцев на экономическое развитие юга Украины. На основании законодательных актов автор выделяет основные экономические сферы, в которых были задействованы иностранцы. Юридический базис позволяет также очертить географию расселения французов на юге Украины.

Ключевые слова: француз, ремесленник, законодательный акт.

Sidorovich E.S. The status of French entrepreneurs, emigrants and migrants in the Novorossiya's territory in the end of XVIII – the first half of XIX century (according to Complete Code of Laws of the Russian empire)

In the article the resettlement policy of Russian empire's government in the development of the Novorossiya's region in the end of XVIII – the first half of XIX century is considered. The normative documents of the Russian empire are researched and analyzed in it. This allows to concretize the influence of French settlers on the economic development of south Ukraine. The author wrote about the main economic field where the foreigners was brought. The juridical basis enabled to outline the geography of French settling on the south of Ukraine.

Key words: Frenchman, craftsman, legislative act.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2011 р.

Прийнято до друку 27.01.2012 р.